

**ДРАГОСЛАВ МИХАИЛОВИЋ
(1930–2023)**

ИВАН НЕГРИШОРАЦ

**ДРАГОСЛАВ МИХАИЛОВИЋ:
МАГИЈА ГОВОРНОГ ЈЕЗИКА
И ЊЕГОВО ЗАПИСИВАЊЕ**

Воља за ојсџанком

Отишао је Драгослав Михаиловић (Туприја, 20. XI 1930 – Београд, 12. III 2023), велики писац и узвишени страдалник, којег ће српски језик, књижевност и култура, а посебно Матица српска, носити у срцу и души док је тог језика, књижевности, културе и живих људи који их чувају. Отишао је писац који се, суочавајући се с драматичношћу сопствене судбине, отворио у потпуности судбини других бића, па је улазио у душу тих људи, говорећи њиховим језиком, њиховим мислима, емоцијама и вољом за опстанком. Тако су у памћењу српске књижевности заувек остали београдски, тачније вождовачки мангуп Љуба Сретеновић, Љуба Врапче или Љуба Шампион, како су га звали; остала је велика и стамена Петрија, и многи други ликови који су нас натерали да уђемо у њихову душу, да се удубимо у оно што нам можда није блиско, али после читања Михаиловићевих дела такве личности нам не само постају сродници него постају саставни део наше личности.

Сложена и чудесна магија коју подразумева однос књижевности и стварности јесте опсесивна Михаиловићева тема, тема којом се у свом књижевном опусу он доследно, страсно и беском-

промисно бавио. Ту тему је он у тој мери прожимао језичким искуством и одговарајућом магијом, са посебним односом према народном, живом, говорном језику, како дијалекатском тако и жаргонском, да се читав тај спој: друштвена стварност – живи, говорни језик – књижевна, наративна форма, накнадно претвара у додатну магију којом је обичан људски живот приказан са пуном зачудношћу због које морамо поново заволети живот, чак и ако смо га, у неком свом међувремену, престали волети. Таквом својом вишеструком магијом Михаиловић је враћао поверење колико у језик и књижевност толико и у стварност и њен смисао.

Ушавши у српску књижевност књигом приповедака *Фреге, лаку ноћ* (1967), Михаиловић је испитивао изражајне могућности овога жанра и у књигама: *Ухвати звезду падалицу* (1983), *Лов на сивенице* (1993), *Одломци о злоћворима* (1996), *Јалова јесен* (2000) и *Преживљавање* (2010). Највише је, неспорно, дао у форми романа, јер су му његови сазнајно-приказивачки оквири највише одговарали, па је почев од најбољих својих остварења *Каг су цвешале тикве* (1968), *Пејријин венац* (1975), *Чизмаџи* (1983), дошао до својих стандардних форми овога жанра, као што су *Гори Морава* (1994), *Злоћвори* (1997) и *Треће њролеће* (2002). Бавио се и документарном прозом, истражујући страдалничку, робијашку младост како самога себе тако и читаве ратне и поратне генерације, која је осетила шта значи кажњенички мач који револуција потезе како на своје протагонисте тако и на своје противнике: у датом хоризонту су настале књиге *Голи ошок I–V* (1990, 1995, 1995, 2011, 2012) и *Крајка историја сапирања* (1999). Уз то је он неговао и драмску форму (драме *Увођење у њосао*, 1983; *Скуљач*, 2011; сценарио за филм *Вијетнамци*, 1990), као и огледе и расправе (*Црвено и љаво*, 2001; *Време за њврайак*, 2006; *Мајсторско њисмо*, 2007).

Најснажнији Михаиловићев дар је, несумњиво, везан за умешност говорења и казивања, а на тој основи и на вештини обликовања приче, ликова и светова који нешто суштински важно говоре о нама самима, о нашем друштву и времену у којем постојимо. Сјајан романисијер и приповедач, упорни и неподмитљиви сведок времена, Михаиловић је писац који изван вештине казивања, приповедања и сведочења није много настојао да делује, али је у одабраном, повлашћеном домену оставио дела непролазне вредности. И сам писац је, попут једног свог наративног јунака (професор Лека, писац студије о Бори Станковићу, из приповетке „Лепо писање”), целог свог живота разрешавао једну велику тајну са огромним мноштвом непознатих чинилаца: „Шта значи књижевност *која личи на сиварност*? Да ли би се у исто време могло рећи да

постоји и стварност која личи на књижевност? Каква би то била стварност?”¹ Не можемо знати је ли ту тешку једначину писац на сазнајном плану некако успео да разреши, али на стваралачком плану свакако јесте. Зато сада, када је велики мајстор заувек одложио своје перо, можемо спремно закључити да нема разлога за бригу: на овом свету он је оставио дело које ће га најбоље, најупорније и најаргументованије заступати!

Писац и његове грешке

Сваки велики писац у себи носи велике тајне које својим великим делима са великим естетским успехом успешно решава, али то нимало не доприноси да велике животне тајне буду потпуно разрешене. Можда то велико прегнуће тек донекле доприноси томе да, после великих постигнућа, писац може тек нешто мирније да оде са овога света, знајући да је за живота учинио што је у његовој моћи, а да ће после његовог одласка он још много пута васкрснути у сећањима оних потомака који су дубински, срцем и душом, доживели творевине које је писац за собом оставио. Оваква интимна, друштвена и светска духовна драма одвија се по правилу онда када се велики писац појави у једној култури која има моћ да разуме како саму себе тако и појаву великих стваралаца у себи. Уколико нека култура није овладава поменутих моћима, онда никаква драма, па ни ова укратко описана, неће у њој моћи јасно да се сагледа. Стога, у свеколиком разумевању себе и других, ретких индивидуа и читавих колектива, у судару домаћег и иностраног света треба препознати много крупније, тајновитије и несагледивије односе који сасвим превазилазе људску памет и моћ разумевања.

Драгослав Михаиловић воли да преиспитује самога себе и да у свом животу препознаје грешке које је починио. Свакоме човеку је од духовне користи да тако чини, али је код овог нашег великог писца на делу још једна, додатна мотивација за тако нешто. Чини се врло природним да тако поступа човек који је имао то горко, тешко и мучно „задовољство” да изврстан део живота проборава на мору, на оном нимало лепом острву званом Голи оток. Ем си го, ем си отекао, а још те непрестано кажњавају, те на нимало нежне начине приморавају да се преиспитујеш и да проналазиш грешке у својим делима, грешке у свом понашању, у својим речима и у својим мислима. После таквог личног искуства, читав тај

---

¹ Драгослав Михаиловић, *Преживљавање*, Завод за уџбенике, Београд 2010, стр. 82.

злогуки идеолошки, политички и затворски систем изврсно је описао управо Драгослав Михаиловић, а кад неки срећник прође такве васпитне тортуре, сасвим је нормално да се таквом, идеолошки тврдо одгајаном човеку, реч „грешка” утврди дубоко у подрумима несвести, у потиснутој свести или подсвести, па се онда лако деси да та реч изрони чак и онда када можда није најпримеренија.

Тако је, у једној свечаној прилици, Михаиловић као своју „грешку” именовao једну дијалошку ситуацију коју је имао ни са ким другим него ли са великим Ивом Андрићем, а ту је анегдоту учинио јавном онога дана (9. октобра 1976) када је добио Андрићеву награду за своју брилијантну књигу *Петријин венац*. Негде на југу Србије, после три-четири дана које су провели на некаквом заједничком послу, тада млади писац Драгослав Михаиловић се осмелио, па се обратио класику српског приповедања рекавши: „Друже Андрићу, ја себе сматрам и вашим учеником!” Те речи је Андрић „примио доста благонаклоно”, али је магновени тренутак успорене реакције учинио да се појави, како је – у тексту под насловом „Није лако бити га достојан” – признао Михаиловић: „једно његово ’Да’, које ме је вратило на земљу.” Такав развој ситуације и очигледна уздржаност српског нобеловца, изнудили су покушај исправке ове „грешке” младога писца, па је он спремно додао: „Али ви сигурно нисте криви ако су вам ученици лоши.”²

Онај ко добро познаје опусе двојице писца, Андрића и Михаиловића, а таквих је људи – Богу, хвала! – у српској култури приличан број, свакако ће знати да се овај Михаиловићев покушај исправљања грешке може учинити непотребним и сувишним. Андрић је, и иначе, био човек успорених реакција, тако да његово „Да” никако није морало значити да он гаји некакве озбиљније сумње у тог младог писца. С друге стране, да тај млади писац није неговао сумње у сопствени дар, па и снагу своје језичке експресије, од њега свакако не би настао такав писац какав је, до Андрићеве смрти 13. марта 1975, био не само најављен него и озбиљно потврђен, будући да је до тада Михаиловић објавио две, по свему сјајне књиге (*Фреге, лаку ноћ*, 1967; *Кад су цветале њиве*, 1968), а трећа се појавила баш у години Андрићеве смрти: реч је, дакако, о *Петријином венцу* (1975), који је имао част да буде први добитник Андрићеве књижевне награде. Могли бисмо у мислима наставити ову анегдоту, па рећи да се, којим случајем, овај сусрет двојице писца десио десетак или двадесетак година касније, тј. да је Андрић имао прилике да прочита бар још *Чизмаше* (1983), *Ухвати звезду*

---

² Сви цитати у: Драгослав Михаиловић, *Црвено и љаво*, НИН, Београд 2001, стр. 32.

йагалицу (1983), те можда и *Голи оїџок* (1990–1995), *Гори Морава* (1994), Михаиловић сасвим сигурно не би уопште морао да се представља Андрићу. То би уместо њега учинила сама та дела. А обојица сјајних приповедача знала би да је реч о истинским мајсторима, оним од најбољих које је српска књижевност уопште имала.

Расїраве о народу, йолийици и држави

Драгослав Михаиловић није само као књижевник радио на ширењу изражајног богатства српскога језика него је и као есејиста, коментатор и писац расправа о језику, о националној заједници, па и о политичким приликама и неприликама давао доприносе бољем и потпунијем разумавању ситуације која је настала након уништења и раздробљавања СФР Југославије. Његова је, свакако, заслуга што је озбиљно упозоравао да се српски народ мора суочити са сопственим грешкама или, тачније речено, грешкама сопствених политичких и интелектуалних елита, па се ослободити илузија о југословенству као политичком, државном и националном пројекту. Стога је у есеју „Време за повратак” записао једно једноставно питање и исто тако једноставан одговор:

Зашто ни у једној историјској читанци не стоји, јасно и гласно, да смо се – и 1914. и 1918. и свих других година у двадесетом веку – преварили? То нам је нужно за излечење, ако уопште желимо да се излечимо.³

На крају истога текста он ће закључити да „ми нисмо никоме ништа дужни да бисмо и даље, као једини на свету, остали Југословени – све док потпуно не нестанемо. Помозимо нашем збуњеном народу да се у историјским заврзламама које смо му наметнули боље снађе.”⁴ Повратак о којем говори у својим расправама јесте, дакле, повратак српству и оним путевима за које једино можемо бити и остати одговорни; југословенство ту јесте једна велика заблуда, сметња и оптерећење које српски народ, поготово од почетка деведесетих година ХХ века, више не може да издржи.

После распада СФРЈ једна од највећих српских грешака јесте покушај да се очува Југославија, коју више нико није желео, а једино су Срби настојали да одбране не само успомену на њу него и њен стварни политички и државотворни смисао. Таква настојања, као и неспремност да се одмах преоријентишу на своју националну

³ Драгослав Михаиловић, *Време за йовратак*, ауторско издање, Београд 2006, стр. 6.

⁴ Нав. дело, стр. 8.

традицију коју би требало уденути у нове историјске околности, отворили су простор за нова, додатна и стална сумњичања и нападе на Србе. О томе Михаиловић врло разложно каже:

И да се у Сребреници није догодио онај ужасни злочин, који, уосталом, по свој прилици, и није наредио ниједан званичник из Србије, сваки покушај одбране Југославије као државе био би оцењен као међународни ратни злочин. Нема и неће бити милости за нас на овом парчету Европе ни у садашњости ни у будућим деценијама. Именица *Србин* ће у следећим деценијама у целом свету имати значење највеће поруге.⁵

Без обзира на овакве неприлике, Михаиловић разложно сматра да треба бити оно што јеси (дакле, Србин), а да не треба покушавати да се постане или да се остане оно што ниси успео да постанеш (дакле, Југословен). Због тога он позива, пре свега, све будне и разложне људе у Србији да не покушавају да обаве коначну денационализацију сопствене државе него да је природно развијају онаквом каква она јесте:

Остаје нам нада да наша денационализована отаџбина, још по имену звана Србија, неће и даље остати толико тупоумна да сама издржава и подржава сопствену пропаст и да ће се најзад мало кренути и у своје спасавање. А за почетак би било довољно да у односу на бившу југословенску браћу, у спољним пословима, просвети, култури, прогласи да ће се држати познатог међународног принципа реципроцитета. Па ћемо видети како ће се наши садашњи нови суседи у таквом положају убудуће понашати.⁶

Оглашавајући овакве ставове и доводећи их до нивоа начела, Михаиловић исправно закључује, па ту грешке нема:

Ако немаш оно што волиш, саветују психолози ради психичког здравља, воли оно што имаш. Ако себе убудуће тако управимо, може се десити да једног дана дођемо до узбудљивог закључка да оно што имамо – можда и није баш тако ружно.⁷

Овакав савет би у односу на нације које су себе јасно дефинисале као засебне, па чак и антисрпски опредељене, требало беспоговорно усвојити, те у области државне, економске, националне

---

⁵ Нав. дело, стр. 11.

⁶ Нав. дело, стр. 29–30.

⁷ Нав. дело, стр. 31.

и културне политике спроводити на вешт, одмерен и промишљен начин: не приближавати се више него што је то оправдано и здраво, али ни одмицати се више него што би то могло да угрози наше елементарне, српске интересе.

Другачије пак поставке треба изградити на оном геополитичком простору који се традиционално, али и данас легитимно може сматрати не само српским простором утицаја него чак српским простором у супстанцијалном смислу те речи. У том погледу је питање Црне Горе и Црногораца, свакако, најдраматичније јер је ту највећи удар извршаван како у комунистичкој прошлости тако и у глобалистичкој и европоцентричној садашњости. Упркос таквим кретањима, ово се питање никако не сме сматрати завршеним, а поготово се не сме помишљати да је незауостављив катастрофички исход по целину српског бића. Драгослав Михаиловић је очигледно подлегао таквој атмосфери у којој је на делу био покушај најогорченијег одвајања Црногораца од целине свога српскога народног стабла, па уочи те 2006. године, када се збило одвајање државног простора Црне Горе од Србије, Михаиловић је говорио управо оно што су заговорници црногорске државне независности истински желели као доминантни став Србије. Истина је пак да је у појединим Михаиловићевим формулацијама, бар у почетку, такав став био више обликован као продукт потребе да се Срби ослободе југословенства него као изричити став антицрногорства. Тако, примера ради, у свом, свакако, најбољем и најпровокативнијем тексту „Колонијална Србија” (2004), овај аутор је записао:

Није нама ни данас Црна Гора можда толико противна колико нам је, док овако дубимо на глави пуној празног југословенства, животно опасна. И морамо се ослободити не само југословенства него и ње, иако ћемо тиме изгубити доста вредних људи које бисмо желели задржати уза се.⁸

Но, граница између оваквог, наизглед тактичког антицрногорства и проблематичног србијанства често је веома флуидна, па се уз мало оштрију реторику лако претвори једно у друго. Другим речима, није тешко рационално и реторички подржати Михаиловића у напорима да се одбије нерационално југословенство и да се одбрани рационално српство Србије, па се чини утемељним његово упозорење:

Ниједан народ који води рачуна о другима, а према себи је небрижљив – не може опстати. За још већу невољу, једина српска

---

⁸ Нав. дело, стр. 14.

земља на Балканском полуострву која има способност да како-тако штити читав српски народ управо је Србија. Срби би могли да преживе све друге губитке, ма колико они били трагични, осим губитка Србије. Какав год, једино у Србији живи народ који је нужан за опстанак свих Срба и он се не може заменити никојим другим, као што то, нудећи се, прижељкују расистички настројени Црногорци. С нестанком Срба у Србији нестали би и остали Срби на Балканском полуострву. Зато настављање оваквих гледања у науци води врло опасним последицама, које се на крају могу извргнути не само у пропаст Србије него и у нестанак Срба на Балканском полуострву.⁹

Ту негде леже извесне опасности, па и могуће грешке у погледу пищевог односа према оном делу српства које није угнежђено у Србији него у прекодринским просторима.

Утврђујући сопствени однос према том делу српства, Михаиловић ће исказати читав низ неодмерених оцена и ставова, као што је, примера ради, овај фрагмент:

Припадници нашег народа рођени преко Дрине и Саве који данас живе у Србији надгорњавају се са Србијанцима као с најгорим непријатељима. Водећи рачуна једино о фотељама у које су ускочили – што су, признајмо, као презаштићени, често и постигли на недоличан начин – а никако и о пословима које на тим местима морају да обављају, они у којечему просто вуку Србију у назадак и пропадање. Никако не смемо заборавити да су у XX веку у највеће несреће Србију натеривали, уз Хрвата Јосипа Броза, криптоцрногорац Александар Карађорђевић и Слободан Милошевић.¹⁰

Најпроблематичнија тачка у Михаиловићевим ставовима садржана је у настојању да се читаве скупине, с једне стране, Србијанаца, а с друге стране прекодринских и прекосавских Срба схватају као некакве политички и сазнајно хомогене групације, што оне никако нису. А кад се од такве, погрешне премисе крене, онда се сасвим логично намеће закључак да је србијанство некакав спас, а да су прекодринци и прекосавци само извор проблема. У оваквом расуђивању изгубиле су се многе значајне нијансе, па то не може никако довести до жељеног и реално остваривог јединства целине српскога народа. Сагледавајући стварне проблеме читавог народа, његовог политичког и државног опстанка, Михаиловић се озбиљно суочио са опасношћу сужавања простора на србијанске

---

⁹ Нав. дело, стр. 39–40.

¹⁰ Нав. дело, стр. 40.

оквиру и промишљање само такве, сужене заједнице, па му у том случају почиње да измиче она најважнија, најкреативнија, па и енергетски најснажнија супстанца важна за национални опстанак.

Та супстанца способна је да одлучно искаже спремност иницирања, концептуалног артикулисања и организованог деловања у смеру обједињавања свих потенцијала које српски језик, култура, држава и народ већ имају, или могу имати, или ће у будућности стећи ту моћ. Реч је, дакако, о потенцијалима националног интегрисања, о окупљању унутар ваљаног и осмишљеног јединства у разликама и са разликама, а све то је и те како изводиво уколико су његови појавни облици грађански уредни, ненасилни, добро организовани, те уколико ефикасно делују унутар простора свеопштег културалног рата који се, званично необјављен, води против Срба и њиховог националног опстанка. Срби, дакле, не треба да одустану од идеје националног интегрисања, само треба да, користећи све механизме меке моћи, обављају процесе тако да постану не само све јача и хомогенија снага него да су и све активнији на међународном плану, као веома дискретан, али озбиљно промишљен и утемељен чинилац светске заједнице, ма колико она сама по себи била проблематична и спорна, понекад и катастрофички и апокалиптички усмерена, као што је то на почетку треће деценије XXI века.

Расправе о српском језику и одбрана србијансџва

Драгослав Михаиловић је веома добро схватио шта, у овом времену глобализма, никако не бисмо смели даље да негујемо (југословенство), али ипак није најбоље сагледао шта бисмо морали да чинимо како бисмо најефикасније очували и даље развијали наше српство. А српство ћемо најефикасније развијати уколико јасно уочимо ко има капацитете да мисли, дише, делује српски на свим просторима који се легитимно могу сматрати српским, или су традиционално такви били. Због тога није од помоћи него је од непосредне штете окомити се на све Црногорце него је неопходно диференцирати Црногорце од Монтенегрина, па са Црногорцима који не издају завет својих предака градити српску заједницу у државним и политичким модусима какви данас јесу могући. С Монтенегринима не треба да избегавамо дијалог, јер је тај дијалог доста лако извести на темељу изразитог, научно и духовно утемељеног сазнања, али од Монтенегрина, будући да су идеолошки заслепљени, не треба ништа добро и паметно очекивати, изузев коначног одустајања од таквог самоубилачког напора да се замисле и створе некакви Црногорци који би постали демонски опредељени

Антисрби. Државна политика самосталне Црне Горе после 2006. била је антисрпска, и то све до величанствених литија верујућег света 2019–2020, али као рецидив она траје, и у овом периоду постизборног лутања и тражења, после 2020: сада би пак требало паметно учинити да се антисрпство бар темељно неутралише, а потом и сасвим онемогући.

У погледу отвореног културалног рата са Монтенегринима најбоље би било да се главнина поступака изводи у домену културне, језичке, медијске, економске и других облика политике који имају одлике меке моћи, а да изричито облици политичког, државотворног деловања буду исказивани у мекшој варијанти, како не би били проглашавани за извориште проблема и свеопште реметилачке чиниоце. Битка са Монтенегринима мора бити дуго вођена, а то питање биће коначно решено када буде дошло до потпунијег интегрисања на европском простору и до ефикасније неутрализације конфликата који ће омогућити сарадњу на евроазијском простору. Решавање питања Украјинске кризе, као и природни однос блиске сарадње Европе и Русије, јесу кључне тачке на којима ће се ове промене дешавати. Мада се многим чини да је овакав исход догађаја бескрајно далеко, многи ће бити изненађени када буде до тога дошло, те када Немачка и Русија буду обновили своје блиске односе који ће поново стабилизovati како Европу тако и Азију.

О свему томе Драгослав Михаиловић није расправљао, али јесте разматрао питање српскога језика и његовог даљег развоја, а посебно рад на Академијиним *Речнику српскохрватској књижевности језика*. Неки подаци које је он притом изнео морају да укажу на неусумњиве тешкоће и несразмере унутар овога пројекта. Тако, на пример, он истиче да је Мирослав Крлежа у *Речнику* заступљен са 34 књиге, а Иво Андрић са свега 14, па се из ове несразмере може видети са колико страсти се пажња посвећује хрватској књижевности и одговарајућој језичкој варијанти, а на који начин се потцењује чак и оно, апсолутно најбоље што припада српској култури. Унутар простора српске књижевности су, по Михаиловићу, повлашћени писци из Црне Горе, па Добрица Ћосић, Антоније Исаковић и Милорад Павић имају у *Речнику* 4 књиге, Живојин Павловић 3, Милован Данојлић, Светлана Велмар Јанковић, Данило Киш, Милисав Савић и још неки по 2, док Чедо Вуковић има 7 књига. Уз то, из Михаиловићевог *Пејријиној венца* пописано је 1649 речи, а из *Рајне среће* Михајла Лалића 3122 речи.¹¹ Из ових података, као и неких других, Михаиловић изводи закључак да

---

¹¹ Нав. дело, стр. 22–26.

су не само црногорски него уопште писци из динарских предела повлашћени, да су аутентични говори Србије запостављени, те да треба радити на њиховом реактуелизовању унутар система књижевног српског језика.

Шта то конкретно значи, Михаиловић није јасно дорекао, али би се проблем могао до краја промислити, па онда мирно констатовати шта је реално изводљиво, а шта није. У области лексикографије и изради речника, примера ради, поменута реактуелизација би се могла, па и морала извести, тако да се тежи речницима са лексиком знатно широм од оне која одликује строге оквире стандардног језика, па лексикографски рад залази у многе дијалекте, у социјално структуриране и мотивисане језичке стилове и сл. Када имамо на уму оно што је Михаиловићев највећи допринос језичког освежавања српског стандарда, онда је то, без сумње, употреба косовско-ресавског дијалекта у тако естетски изузетно успелом књижевном делу какав је роман *Пејријин венац*. У том погледу, треба јасно издвојити неке сегменте могућих иновација, па се може констатовати да о реafirмацији косовско-ресавског дијалекта можемо говорити преваходно у домену стилске изражајности и лексичког фонда, али се не сме и не може очекивати да и граматички, посебно морфолошки и акценатски систем овог дијалекта, подједнако постане значајан за систем стандардног српског језика, па да се у том погледу, примера ради, локатив изједначи са генитивом или да постану истовремене норме како новоштокавски тако и староштокавски акценат. Уопштено посматрано, граматички систем стандардног српског језика мора се строго држати херцеговачко-крајишког и шумадијско-војвођанског дијалекта, па би ту било каква интервенција само нанела штету. Ако то знамо, онда би сваки покушај да се остане у оквирима језичког србијанства морао бити оцењен као нимало срећно решење, као решење које нужно доводи до цепања српског језичког простора и до његовог даљег комадања.

Михаиловићева индигнација спрам Динараца чини се, најпростије речено, непотребном и немогућом мисијом. Књижевни, стандардни српски језик је Вук почетно градио са утемљењем на искуству српске штокавске ијекавице, те источно-херцеговачког, тј. херцеговачко-крајишког дијалекта, па је тек накнадно, деловањем читавог низа писаца, поред тог обрасца изграђен и прихваћен модел штокавске екавице, те шумадијско-војвођанског дијалекта. Индигнација спрам Срба Динараца подразумевала би уништавање целине српскога језика и створила би велики расцеп унутар целовитог простора којим се шири српски језик, па би се у том случају чинило као да Срби не знају шта да раде са обиљем језичких

особености којима располажу, као и да не знају у миру, хармонији и радости стварања да живе са својим језиком и у њему. У том смислу, овако интонирана акција Драгослава Михаиловића, акција развијања негативног афективног става према Динарцима, посебни према Црногорцима, нема озбиљнијих разлога за постојање, те може имати веома штетно дејство и тешке последице, не само по језичко стање него и по национални живот Срба.

Акција Драгослава Михаиловића пак има дубокога смисла уколико је конструктивно усмерена ка томе да се унутар српског књижевног, стандардног језика отвори простор за апсорбовање разних чинилаца народног језичког искуства какви су исказани на ширем источном и југоисточном простору српског народа, тачније у косовско-ресавском, призренско-јужноморавском, сврљешко-заплањском, тимочко-лужничком дијалекту,¹² као и у оним говорима који се реализују на просторима пресецања српских, бугарских и македонских језичких особености. То апсорбовање се може односити само на лексички, синтагматски и фразеолошки фонд, на дикцију, интонативност и ритмичност, те стилогене функције језичких чинилаца, али се не може односити на граматичку структуру српског стандардног језика која је нормативно уређена и око ње не може бити никаквих погађања. Уколико оваквих очекивања код некога има, онда је боље јасно и гласно рећи да су таква очекивања превасходно штетна и да уносе непотребну конфузију и хаос. У том, чисто граматичком, смислу морамо прихватити чињеницу да један део србијанских дијалеката, оних дијалеката са југоисточног простора Републике Србије, никако не може бити апсорбован и укључен у граматичку структуру књижевног, стандардног српског језика, као што ни акценатски систем не може бити другачији него онај новоштокавски, четворочлани, сачињен од дугих и кратких, те узлазних и силазних акцената: у том погледу не може бити враћања на староштокавски, двочлани систем, сачињен искључиво од силазних акцената, дугих и кратких. Но, уколико поменути дијалекти са територије Србије не могу утицати на граматичку норму, то не значи да они не могу исказати своје изражајне, стилогене потенцијале, а књижевна уметност, као и драма, позориште, филм и др. јесте сјајан простор у којем се то може више него успешно обавити.

Драгослав Михаиловић је писац који је управо такве, стилогене потенцијале искористио у уметности приповедања на тако сјајан, убедљив начин, да ће заувек, као такав, остати забележен

---

¹² Видети: Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, Матица српска, Нови Сад 1956, стр. 99–129.

у српској књижевности. Својим расправама о језику и српској култури он је, међутим, започео изношење захтева за реафирмацију дијалеката са југоисточних простора Републике Србије. С обзиром на то да није изричито рекао докле досежу његове претензије, остало је помало нејасно да ли он то настоји само да прошири поље стилогених фунција поменутих дијалеката или пак настоји да дестабилизује саму граматичку норму српскога језика? Ово друго никако не би смело да постане основни циљ нечије језичке политике јер би такви иступи могли да представљају базу за могућу идеологију србијанства, која би представљала само још један нови, патолошки облик мишљења, те језичког и политичког деловања: његов централни задатак не би могао бити другачији него, искључиво, да додатно дестабилизује целину српског језичког и културног, политичког и државног простора. То што Михаиловић није наставио са својим програмским, декларативним иступима о језику, нацији и политичким темама, довољно сведочи да њему ни изблиза није била на уму жеља да декларише идеолошки програм србијанства, него да је истински забринут због распадања целине српског језичког, културног и политичког простора, те да жели ту целину да утврди и стабилизује. Због тога се чини да је кључна жеља да се југоисточни србијански дијалекти додатно укључе у изражајност српскога језика, а намера растројства нормативног система српскога језика, рекло би се, да је одиста далеко од сваке озбиљније ауторове помисли.

Сказ и жаргонско казивање

Ако је Драгослав Михаиловић по нечему постао и остао препознатљив у српској књижевности, онда је то специфичан поступак модерног сказа којим се обликује наративна структура његових приповедака и романа. Ослањајући се на магију говорног језика, на слободни ток казивања којим писац препушта своме јунаку да обликује представу о наративној стварности у којој учествује, Михаиловић је отворио изузетно моћне и богате изворе најсвежијег приповедног дискурса на који савремена српска књижевност може да рачуна. Техника сказа располаже са живом речју јунака дела, али је његово излагање тако обликовано да на наративни дискурс непосредног трага остављају све језичке, карактерне, менталитетске одлике које колико говоре о самој моћи изражавања и језичко-стилским валерима толико сведоче и о карактерном профилу казивача, о моралним ставовима, о вредносном систему, о искуственим и мудроносним увидима, о филозофским, научним и религијским схватањима, једном речју, о читавом погледу на свет

оне особе која је представљена књижевним делом. У том делу, дакле, јунак самога себе представља, па је улога аутора садржана у таквој врсти осетљивости којом ће он умети да се повуче у сенку како би на светлости остао управо његов јунак. Магија таквог приповедања јесте веома интензивна, тако да одабрани јунак може с лакоћом помислити како је он сам произвео ово дело у којем тако очигледно доминира, те да је ту у сенци, заправо, писац. Да овакви исходи дијалога аутора и његовог јунака нису никаво неуко претеривање, доказују сви они случајеви где се такви књижевни јунаци појављују са претензијама на ауторство над делима насталим у таквом судару живота и књижевно-уметничке магије.

Највише домете у наративној уметности обликованог техником сказа Михаиловић је постигао у својим романима *Кад су цветале ѿикве* и *Пејтријин венац*, а у та два дела исказао је велике изражајне моћи у погледу употребе, с једне стране, жаргона и, с друге стране, дијалекта. У роману *Кад су цветале ѿикве* главни јунак који све приповеда је Љуба Сретеновић, у детињству звани Љуба Врапче, а у младости Љуба Шампион, боксер и емигрант, који у далекој Шведској сања свој родни Београд, и још уже свој Душановац, па у Естерсунду чак зида кућицу, негде изван града, да га она подсећа на београдску периферију. Мучен носталгијом, он је суочен с „мрачном надом” да „ће најзад избити неки мали, паметан рат. Јер дође ли до тога, тада ће ме сигурно позвати и ја ћу, чист и без потребе да се перем, мирно моћи да се вратим”.¹³ Свестан да се Душановац променио, Љуба Шампион из скандинавске даљине моли своје романескне саговорнике да, ако оду на Душановац, пажљиво га погледају: „Тада ћете се можда сетити да овде живи један човек који и кад стоји и кад хода, и кад се смеје и кад спава – плаче за њим; један човек који још може да се узда – једино у рат.”¹⁴ Из такве, емигрантске даљине, из које кад га ухвати мука, седне у ауто „па по три дана и три ноћи вози као луд”, да би само ушао у Словенију, у Љубљану, Цеље или Марибор, а даље, до Београда никако не сме, али упркос свему, он има снаге да с љубавним заносом очајнички дрекне: „Моја је то, бре, земља, каква год да је! И ако она у нечему не ваља, ти људи одавде сигурно је неће поправити.”¹⁵ Емигрант са нежним срцем које и даље куца за отаџбину и у отаџбини, то је Љуба Врапче!

Таква једна прича, урбано динамична, боксерски жестока, истински београдска, може да буде испричана на аутентичан начин

---

¹³ Драгослав Михаиловић, *Кад су цветале ѿикве*, БИГЗ–СКЗ, Београд 1989, стр. 118.

¹⁴ Нав. дело, стр. 118.

¹⁵ Нав. дело, стр. 116.

једино коришћењем београдског жаргона. Због тога је цео роман исказан стандардним српским језиком, београдским говорним типом, са обилатом употребом омладинског жаргона који сведочи о социјалном амбијенту из којег је главни јунак потекао и у којем је срцем остао. А када описује велики бој између Столета Апаша и милицајца/цаје Суље, Михајловић то чини уз помоћ карактеристичне жаргонске лексике и фразеологије. Столе „царује на Душановцу”, а његови момци „сви носе боксере, сви имају специјалне утоке у цепу”, „некад се још и знало кога ће да поткаче: сад дељу све редом”, некад су „хватали само цулове или људе са стране”, а сад не знаш да ли ћеш „сишавши са троле, до куће стићи читав или са поломљеним ребрима”, „то ти је свакодневна лутрија”, а то што се некад знало кога сигурно неће тући, „сад се ни то више не ферма”. На таквом Душановцу појављује се цајкош Суља, „право брдо од човека”, који је у почетку био миран, али „миц по миц, временом, мало-мало, па се чује: Суља ноћас ухватио на месечини тога и наместио му коске; Суља јутрос средио тога; Суља наместио ребра томе”, па овај цале „постао за Душановчане права казнена експедиција: ништа бољи од Апаша и његовог друштва”, „раздрљи се као распоп, засуче рукаве и узме пендрек у руку”, па је тако „премлатио и многе клинце, а и многе друге, потпуно недужне људе.” Столетове моћи су тако биле угрожене, па он позива Суљу „мало да се промаримо”, а кад је до тога дошло „већа мара код нас ни пре ни после тога вероватно није виђена”, а „на Душановцу нико дотле није попио веће батине него Суља тог дана”: „Столе би му се привукао и припуцао би му серију од три, па и четири таква комада од којих би и коњ црко”, у почетку „Суља би се сит изнапромашивао”, али кад је почео да погађа, „Столе је залепршао рукама као циван и одлетео”, па се „бесплатно провозао по прашини”, да би се на крају већ обамрли Столе сетио „јевтиног штоса” од којег „лигаменти пуцају као да су од стакла”, а „Суља је стигао само да урликне”, па је „остао да лежи наред душановачке пијацице као врећа трулог парадајза.”¹⁶ Опис уличне туче није могао другачије, а довољно ефектно да буде описан уколико не би биле искоришћене изражајне могућности уличног језика и жаргона.

Таквим језиком Љуба Шампион сведочи и о својим интимним доживљајима, а није ни могло да буде другачије уколико писац жели да следи реалистичку мотивацију и да поступци карактеризације буду усклађени не само са социјалном реалношћу коју описује него и са језичком реалношћу помоћу које обавља тај опис. Због тога главни јунак и казивач овог романа каже:

---

¹⁶ Нав. дело, стр. 49–53.

Људи, ја сам очајан! Ја сам због неких ствари крив, то је сигурно, и хоћу да платим за то. Али ја вама не могу да кажем да се кајем што сам убио Апаша. Није он вредан ичијег кајања. Не могу ја то, не тражите то од мене! Ја бежим зато што не знам шта бих учинио паметније. То, сигурно, и није паметно. Али, не тражите ви од мене да сада будем паметан! Нисам способан за то. Ухватите ме, задржите ме, и ја ћу вам бити захвалан. Али не очекујте да ћу вам сам доћи и да ћу још рећи да се кајем...¹⁷

Таквим језиком, релативно меким, не претерано изразитим нити жестоким београдским жаргоном исписан је цео овај роман који је тако моћно, сугестивно, описао некадашњу београдску периферију, Душановац, у њој групу младих који су живели на ивици закона, а онда су починили оно што их је стављало с оне стране закона, па и приморавало их да траже неке алтернативе као што је нестанак из јавног градског живота, па и одлазак у емиграцију. Без адекватног коришћења жаргона, уверљивост овакве приче, а и наративног поступка, па и целога романа, била би далеко мања него што је то одиста Михаиловић реализовао. Писац је знао зашто мора казивати жаргоном и изузетно успешно је то остварио.

Сказ и дијалекатско казивање

У роману *Петријин венац* поступак сказа обликован је казивањем са другачијим језичким особеностима: ту је писац користио приповедање на косовско-ресавском дијалекту, па је њиме обликовао не само карактерни профил своје јунакиње, Петрије, него је приказао и читаву језичку и менталитетску заједницу која припада овом типу народног говора, тј. дијалекта. Познаваоци косовско-ресавског дијалекта свакако добро знају да ово, Петријино казивање треба читати староштокавском акцентуацијом, те да у њему има карактеристичних одступања од граматичке норме стандардног српског језика заснованог на источно-херцеговачком, тј. у новије време све чешће, с разлогом, називаног хецеговачко-крајишким дијалектом. Употреба дијалекта који одступа од стандардног, књижевног језика поприма одлике изразитог очућавања наративног излагања због саме те разлике, али је ту, такође, активран и моменат језичког реализма, којим се поменути дијалекатским особеностима буквално слика дати социјални амбијент. Петријин свет је тако присно срастао с њеним језиком, тј. с косовско-ресавским

---

¹⁷ Нав. дело, стр. 114–115.

дијалектом, па се чини да описивати га и приповедати некаквим другачијим језиком не би имало оног дубинског смисла везаног за потребу потпуне, а то значи и језичке верности датом свету.

С обзиром на то да је целина романа исприповедана на такав начин, онда је сасвим разумљиво да је темељне језичко-стилске одлике писац успоставио већ од првог поглавља, од самог наративног увода под насловом „Пи воду и ћути”. Већ сам наслов, тачније овај облик императива „пи” уместо стандардног „пиј”, донекле наговештава да ће се на језичком плану у овом роману дешавати нешто нестандардно, али никакав дефинитивни знак у том погледу још не бива послат. Но, кад су један за другим почела да пристижу извесна огрешења о граматичку норму стандардног српског језика (првенствено је реч о падежним облицима именица и заменица, те облицима глаголских времена), тад су почели да се јављају знатно јаснији сигнали о постепеном, али сигурном и потпуном скретању наративног дискурса у простор дијалекта. Тако се јавља реченични низ: „Тад још у **Окно** била болница. Дође **с мене** нека женица. Држи **на руке** неко мушко детенце, цело некако **обамрело**”,¹⁸ уместо граматички и стандарднојезички нормалном низу: „Тад још у **Окну** била болница. Дође **са мном** нека женица. Држи **на рукама** неко мушко детенце, цело некако **обамрло**.” У наставку наративног дискурса гомилаће се све већи број чињеница које ће јасно сведочити да дискурс тече не стандардним језиком него дијалектом. Такви су искази: „**Уђомо** ми код доктора”; „Шта је **тебе**, Петријо?”; „Шта си ти, каже **оне жене**, **радела с ово дете**?”; „**с душу** се не држи”; „Шта ми ту **фућумариш**? **Са шта си га** ранила?”; „С млеко, каже”; „Шта све, **госин**-докторе, нисам **радела**, па не помаже”; „Шта сад да радим **с њега**?”; „остави га **овдена**, у болницу”; „Не знам шта ће да **биде**”; „Зато, **пи** воду, човече, свакодневно **пи**. И ћути. Док још имаш **време**. А ни немаш га **млого**.”¹⁹ Итд.

Кад се, међутим, скупило толико језичких чињеница да је заклјучак о дијалекту постао очигледан, те да се чак могло рећи и о ком дијалекту је реч, онда се сам по себи намеће додатни захтев да се коригује и сам начин изговора, а пре свега, акценат, који треба прилагодити облицима староштокавске акцентуације. Ако томе додамо неопходност пажљивог разликовања дугосилазних и краткосилазних акцената, па очување поста акценатских дужина, а могли бисмо томе да додамо и специфичности елизиде, којих

¹⁸ Драгослав Михаиловић, *Петријин венац*, Нолит, Београд 1981, стр. 7.

¹⁹ Нав. дело, стр. 7–8.

истина код Михаиловића ретко има, али у народном говору се оне често испољавају; кад се све то обједини, па се пропрати с љубављу за народне говоре и за познавање самог народног живота, онда се стиче и посебна осетљивост за предивне дијалекатске распоне српскога језика, као и осетљивост за сложености српског народног живота и за разноврсност менталитетских образаца. Та семиотичка разноврсност и јесте један од најважнијих исхода сваког дијалекатски обележеног, смисленог говора, а поготово овако естетски изузетно успелог Петријиног косовско-ресавског дијалекта којим је исприповедан цели роман *Петријин венац*.

Великом њисцу у сјомен

Кад почнемо тако, народски и аутентично да изговарамо цео текст, онда добијамо не само у потпуности обликовано дијалекатско излагање него и потпуно другачији, архаички наративни свет са свом својом другојачношћу и разликом, са лепотом животног поретка и уверљивошћу његовог језичког израза. Знајући да је овај Михаиловићев подухват брилијантан управо у погледу дубљег разумевања живота, па и усмерености српских урбаних и интелектуалних заједница ка сировим, аутентичним облицима народног живота, дубоко верујемо да та и таква књижевност представља изврсну основу за уклањање, или бар релативизовање јаза између села и града, између руралних и урбаних заједница, па и основу за коначни престанак презира према сопственом народу који један део урбане заједнице системски негује. Овакви догађаји јесу неопходна основа и за поновно успостављање сложености појма народа и нације, са свом његовом раслојеношћу и сложеним унутарњим релацијама. Без таквог дубинског разумевања сопственог народа неће моћи успешно да се успостави поуздан систем заштите, па и пуне, успешне одбране српске народне целине, толико важне у овом времену великих глобалистичких искушења. У том погледу је писац *Петријиног венца* обавио темељне радове који су успелошћу романа и приповедака остали за сва времена.

Књижевни пут Драгослава Михаиловића одиста је брилијантан и драгоцен, не само у поетичком и естетском него и у социјалном, културалном и националном смислу, па мислим да би наш писац заслужио бар још један облик завршне, песничке похвале, изречене на дијалекту којим је народ говорио, а његови писци као ваљани синови писали.

ДАЊУ И НОЋУ, ШАПУЋЕ РАЗБОЈ.
ПЕТРИЈИН ВЕНАЦ СЕ СПЛИЋЕ

Драгославу Михаиловићу

Ако се неко
није навико на мој говор,
њем се он мож' д' учини ки да говори каки ништак,
никаки чоек, мож' да с' учини да ништа озбиљно,
ни паметно, ни отмено не мож' да с' искаже.
А Драгослав Михаиловић, Бог га поживео,
цео мој, Петријин свет је показао
ки да е место на којем се збива длибока,
најдлибља људска драма која мож' да се замисли.
На крају те мое исповести, ја ко Петрија велим:
„Не смем ја њи да заборавим!”
А ја ве молим, немо ни ви мен, па и све то,
да заборавите! А ако сте ви, добри људи, разумели
шта вам то Петрија, а и ови добри Драгослав говори,
ондак сви ми, сас њу и сас њег, треб' да кажемо:
ни тај свет, ни тај народ, ни тај говор, ништа ми не смемо
да заборавимо! Ки што не треба да заборавимо
ни сви други говори, ни било које исе, ни мајушно исенце,
од овај наш, српски језик и народ, који не дамо да се распадне и да не-
стане са ова свет! Јес,
очију ми, то нек нам је аманет! То нек ви Петрија,
ки пчелица, свако јутро, подне и вече, зуји и шапуће по вас дан,
а ти с' ућутиш и загледаш у небо, па се запиташ:
кој си, бре, ти, а кој је Онај што те с Небо посматра,
што те чува, и придржава, и подиже кад на земљу,
у прашину и у блато паднеш! На Њег да с' обраћаш,
на Њег да се молиш! Фала ви што ме, одавно мртву,
уз пишчеву муку и уз радос, иљаду пут оживљену,
фала ви што ме послушасте! Ово ја по сву ноћ,
кад не могу да заспим, кад ме мука смандрља,
па мрмљам, и брбљам, и с мртви моји, и са живи,
и с они што ће тек да се роду, а ја с њи све шапућем
и говорим! Па ве молим: немо мен, ни мою причу,
немо ништа да заборавите!
Помози, Боже!
Амин, Боже!